

EKONOMSKA KRIZA I INSTRUMENTI EKONOMSKE POLITIKE

Sažetak: Osnovni cilj ekonomske politike jest minimiziranje fluktuacija ključnih ekonomskih indikatora, zbog čega nosi naziv i stabilizacijska politika.

U kriznim vremenima prostor za ekonomska uplitanja u tržišno poslovanje mnogo je veći nego u normalnim okolnostima. Ovo znači da u periodima bez poslovnih fluktuacija država nema značajan manevar u privredi. Međutim, tokom kriznih perioda i najlošije ekonomsko-političke mjere mogu vratiti poslovni optimizam i oživjeti privredu.

U radu će biti predložen odnos između ekonomske krize i najvažnijih politika u okviru ekonomske politike, a to su monetarna i fiskalna politika, kao i njihova međusobna interakcija. Biće, također, prikazan i odnos krize i vanjskotrgovinske politike, te konkretne mjere antikrizne politike, s posebnim osvrtom na savremenu krizu iz 2008.godine.

U radu se želi ukazati na činjenicu da prevladavanje posljedica krize ovisi o pravilnom izboru mjera antikrizne politike, što najčešće predstavlja spoj monetarnih i fiskalnih mjera. Nemoguće je primijeniti iste mjere s istim uspjehom u bilo kojoj nacionalnoj ekonomiji jer svaka zemlja ima svoje specifičnosti, čemu se trebaju prilagoditi mjere antikrizne ekonomske politike.

Ključne riječi: ekonomska kriza, ekonomska politika, monetarna politika, fiskalna politika, antikrizna politika.

Uvod

Ekonomska politika jako je važna na globalnoj ekonomskoj sceni, ne samo da reaguje kada se dese negativna kretanja u ekonomiji nego i da putem svojih instrumenata osigura efikasno funkcioniranje privrede bilo koje nacionalne ekonomije. Također je jako poželjna i zbog potrebe obnove povjerenja i ona uopće ne bi smjela poslužiti za jednokratnu upotrebu nego bi trebala biti trajnog karaktera.

Globalna ekonomska kriza iz 2008. godine dovela je do pada agregatne potražnje. Pored stimuliranja agregatne tražnje putem smanjenja kamatne stope, odnosno primjenom ekspanzivne monetarne politike, došlo je i do upotrebe ekspanzivne fiskalne politike u formi stimulativnih paketa. Cilj i jedne i druge bio je isti: pobijediti recesiju i krenuti putem ekonomskog oporavka, bez narušavanja

monetarne i fiskalne stabilnosti. Zbog većih i značajnijih efekata koji se postižu primjenom mjera monetarne i fiskalne politike, vanjskotrgovinska politika nije korištena u cilju ublažavanja negativnih posljedica ekonomske krize (barem ne direktno). Obično se tokom kriznog perioda, a to je i ovaj put urađeno, usvajaju određene protekcionističke mjere u vidu (ne)carinskih barijera, što usporava oporavak od krize i potvrđuje činjenicu da protekcionizam nije dobra mjera za izlazak iz krize.

Dakle, mjere ekonomske politike, tačnije monetarne i fiskalne politike, uspjele su zaustaviti recesiju, ali ne u isto vrijeme u pojedinim nacionalnim ekonomijama jer je to ovisilo i o nekim drugim faktorima. Ovo je pokazalo da postoji kvalitetna i svrsishodna veza između krize i ekonomske politike i da ne treba čekati krizu i tek onda preduzeti mjere, nego treba preventivno djelovati kad je to moguće i po potrebi koristiti mjere državne intervencije.

1. Monetarna politika i ekonomska kriza

Novčane tokove u privredi “nadzire” monetarno-kreditna politika. Podrazumijeva kontrolu ponude novca od strane centralne banke ovisno o fazi privrednog ciklusa. Ova politika jako je važno sredstvo ekonomske politike za realizaciju makroekonomskih ciljeva. Može biti ekspanzivna i restriktivna. Ekspanzivna monetarna politika (politika jeftinog novca) nije se pokazala suviše efikasnom u doba duboke depresije, kad ni beskamtni krediti ne mogu pokrenuti investicionu aktivnost, proizvodnju i zapošljavanje.

U stabilizacijskim procesima uloga Centralne banke prilično je ograničena jer doprinosi oscilatornim kretanjima u nivou proizvodnje i cijena.

Monetarna politika prilikom definiranja stabilizacijskih mjera ekonomske politike nailazi na niz prepreka. Otežavajuću okolnost kreatorima monetarne politike predstavlja nedostatak informacija, kao i podatak da nemaju dovoljno saznanja o funkcioniranju ekonomije. Postoje i vremenska kašnjenja kad su u pitanju mjere monetarne politike, s tim da treba naglasiti da se ne zna kolika će kašnjenja biti – može se raditi o nekoliko kvartala ili nekoliko godina. Dakle, promjene u monetarnoj politici koje su učinjene danas odrazit će se na cijene tek nakon nekoliko kvartala ili godina zbog vremenskih kašnjenja. Zbog ovoga, monetarna politika ne može neutralizirati šokove kad se pojave, nego tek tokom dužeg vremenskog perioda. I zato bi ova politika trebala biti korištena za postizanje cjenovne stabilnosti u budućnosti. Međutim, ovo bi vjerovatno u pojedinim trenucima izazvalo konfuziju u javnosti jer bi značilo primjenu restriktivne monetarne politike prije nego se inflacija pojavi i bilo bi teško objasniti na adekvatan i razumljiv način.¹

Ekspanzivna monetarna politika, koja se tretira kao spasonosno rješenje, sa

¹ Dimitrijević B., *Ekonomska politika: teorija i analiza*, I izdanje, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2007, str. 168.

sobom nosi i velike rizike. Naglo obaranje kamatnih stopa i svođenje gotovo na nulu jako je opasna politika. U ovom su slučaju pobornici austrijske škole u pravu. Iako na prvi pogled djeluje opravdano obarati kamatne stope u recesiji, efekti takve politike u konačnom ishodu prilično su problematični.²

Unatoč izraženom padu kamatne stope efekt na potrošnju neproporcionalno je mali. Keynes je upozorio da se tokom recesije oporavak ne može postići upravljanjem ponudom, nego kroz porast potražnje.

Globalna ekonomska kriza iz 2008. godine označila je pad globalne agregatne tražnje, zbog čega je paket ekonomskih mjera sadržavao i mjere monetarne politike koje su podsticale povećanje agregatne tražnje u kontekstu održavanja makroekonomske stabilnosti i bez narušavanja monetarne i fiskalne stabilnosti. Osim stimuliranja agregatne tražnje putem smanjenja kamatne stope, veliki broj centralnih banaka istovremeno se borio i protiv finansijske krize, koja je prilično pogodila sektor banaka. Monetarne vlasti su u određenim slučajevima morale spašavati komercijalne banke od bankrota.

U SAD-u, gdje je kriza i počela, vođena je agresivna monetarna politika koja se ogledala u obaranju kamatne stope, gdje je u decembru 2008. postignut najniži nivo (0–0,25%), i u aktivnim mjerama za otklanjanje krize likvidnosti.³

Ekspanzivna monetarna politika, koja ranije nije viđena na području SAD-a, praćena je u stopu ekspanzivnom fiskalnom politikom, što je dovelo do okončanja recesije u junu 2009. Budući da je ekonomski oporavak bio spor, sličan onom nakon krize 1930-ih, ostala je potreba za vođenjem ekspanzivne monetarne politike. Primjena takve politike u SAD-u bila je moguća ne zbog postojanja straha od inflacije, već zbog straha od deflacije. Za razliku od SAD-a, neke zemlje (uglavnom manje razvijene tranzicijske ekonomije) bile su ograničene u primjeni ekspanzivne monetarne politike, kao i fiskalne politike, zbog mogućih negativnih efekata na rast inflacije.⁴

Općeprihvaćen stav jest da je monetarna politika neefikasna u borbi protiv recesije. Monetaristi stav obično objašnjavaju sljedećom rečenicom: “Konje možemo dovesti do vode, ali ih ne možemo natjerati da piju vodu”.⁵ Uporište nalazi u monetarnoj teoriji, i u kejnzijanskoj i u monetarističkoj.

Postoji mogućnost pojave inflatornih pritisaka ako se primijeni ekspanzivna monetarna politika u borbi protiv recesije i problem postaje još veći. Međutim, ako ti pritisci ne izlaze iz okvira umjerene inflacije, vjerovatno neće biti pogubni za ekonomiju i ekspanzivna monetarna politika može ispoljiti svoje pozitivne

2 Katić, N., *Svetska ekonomska kriza - stvarnost, mitovi i pouke*, 2013, str. 9; dostupno na <http://www.standard.rs>.

3 Praščević, A., *Monetarna politika i ekonomske recesije – ciljevi, instrumenti i efekti*, Ekonomske teme, god. XLIX, br. 2, str. 153-174, Ekonomski fakultet Niš, 2011, str. 170.

4 Ibid., str. 171.

5 Praščević, A., *Monetarna politika...*, op. cit., str. 159; prema: Axilrod, 2009.

strane. Kao posljedica ekspanzivne monetarne politike, koja želi potaći privrednu aktivnost u doba recesije, javlja se dovoljno niska kamatna stopa, pri kojoj špekulativna tražnja za novcem postaje beskonačna. Dakle, kamatna stopa dolazi na vrlo nizak nivo, ali nema adekvatnu refleksiju na nivo investiranja.

2. Fiskalna politika i ekonomska kriza

Cilj ekonomske politike svake zemlje jest postizanje održivog razvoja koji se bazira na tri dimenzije: ekonomskom razvoju, socijalnom razvoju i zaštiti okruženja.⁶ Održivi razvoj podrazumijeva integraciju ove tri komponente.

Fiskalna politika može putem svojih instrumenata i mjera utjecati na sve tri komponente održivog razvoja. Kao primjer se može navesti visina poreza koja može utjecati na odluke firmi koliko će investirati, dok će porezi i doprinosi na plaće utjecati na nivo zaposlenosti.⁷

U vrijeme depresije, odnosno recesije primjenjivat će se ekspanzivna fiskalna politika u vidu smanjenja poreza, porasta javnih rashoda i povećanja iznosa transfernih plaćanja. Ove mjere djeluju u pravcu poticanja privredne aktivnosti, s tim da povećanje rashoda ima veće efekte nego smanjenje poreza zato što jedan dio raspoloživog dohotka koji je povećan nakon smanjenja poreza ide na povećanje štednje, dok cijeli ili gotovo cijeli efekt od povećanja rashoda ide na povećanje potrošnje. Obično se u periodu recesije ide sa smanjenjem poreskih stopa, što može imati višestruke pozitivne efekte. Ostavlja firmama na raspolaganje veći dohodak, što ujedno znači i veću mogućnost investiranja, a to svakako omogućuje lakše prevladavanje recesije. Manji porezi znače i veći raspoloživi dohodak potrošača, a posljedica je: rast potrošnje – rast tražnje – veća proizvodnja. Međutim, ostaje pitanje: koliko je vremena potrebno da se proizvodnja poveća nakon što dođe do sniženja poreza?

Ovdje je, naravno, važno spomenuti i javne radove koje je teoretski objasnio J. M. Keynes u svom poznatom djelu *Opća teorija kamata, zaposlenosti i novca*. Javni radovi pozitivno djeluju na glavne makroekonomske varijable kao što su nacionalni dohodak, obim proizvodnje i nivo zaposlenosti. U cilju postizanja još boljih rezultata i eliminiranja efekata krize mogu se kombinirati i sa drugim mjerama. Javni radovi, ako ih ima, predstavljaju uglavnom visoku stavku na strani budžetskih rashoda. Primjenjuju se u sklopu mjera diskrecione fiskalne politike. Posebno su bili aktualni nakon Velike krize ("New Deal").

Primjena instrumenata navedene politike preporučuje se nakon primjene instrumenata monetarne politike jer su jednostavnije i primjerenije. Postavlja se, naravno, pitanje koje od dvije spomenute mjere ekspanzivne fiskalne politike primijeniti. Povećanje rashoda dugo je bila "omiljenija" mjera mada u posljednje vrijeme primat preuzima mjera koja podrazumijeva smanjenje poreza.

⁶ Dimitrijević, B., op. cit., str. 253.

⁷ Ibid., str. 253.

Fiskalna politika treba imati restriktivan karakter u vrijeme špekulativnih kriza, ali ne previše restriktivan. Ako se kamatne stope drže visoko da bi se izbjegle špekulacije i inflacija, nosioci politike vjerovatno žele izbjeći i prekomjerno smanjenje potrošnje, a to može dovesti do veće kontrakcije i nižih poreskih prihoda i otežanog vraćanja javnog duga.⁸

Poreska politika predstavlja područje gdje se mišljenja i stavovi velikog broja ekonomista podudaraju. Svi se uglavnom slažu da u recesionom periodu ne bi trebalo povećavati poresko opterećenje, posebno ne opći nivo poreza. Niže poreske stope ostavljaju na raspolaganju veće novčane iznose za trošenje i investiranje i na taj način pomažu bržem oporavku privrede.

Savremena ekonomska kriza inicirala je primjenu fiskalnih mjera, najčešće u formi fiskalnih stimulativnih paketa. Početkom 2009. Senat SAD-a odlučio je sprovesti program ekonomskog stimulansa u vrijednosti od 789 milijardi \$ (507 milijardi programa podrške i 282 milijarde vrijednih poreskih oslobođenja) i dodatnih 150 milijardi \$ za javne radove i projekte u oblasti transporta, energije i tehnologije. U Evropskoj uniji je krajem 2008. usvojen Evropski ekonomski plan (EEP). Dvije osnovne komponente ovog plana jesu povećanje potrošnje kroz niz programa u iznosu od oko 200 milijardi eura i program usmjeren na stimuliranje “pametnih” investicija.⁹

3. Vanjskotrgovinska politika i ekonomska kriza

Sve su zemlje više ili manje međusobno povezane putem vanjske trgovine izvozeći i uvozeći svoja dobra i usluge. U svjetske ekonomske tokove više su uključene razvijene ekonomije koje, na neki način, drže u podređenom položaju manje razvijene. Nerazvijene zemlje nalaze se u nepovoljnijem položaju jer su zbog nedovoljnog stepena razvoja usmjerena ka svjetskom tržištu, gdje su nisko konkurentne, a pritom moraju i zaštititi domaću privredu od strane konkurencije.

Rastuća međuzavisnost nacionalnih ekonomija omogućila je brže prenošenje krize, a jedan od glavnih načina prenošenja, pored direktnih stranih investicija, jest putem međunarodne trgovine. Vanjskotrgovinska politika uglavnom poznaje otvorene ekonomije mada treba naglasiti da praksa poznaje i autarhične privrede. Zemlje u kojima nailazimo na državni socijalizam (Kina, Laos, Kuba, Sjeverna Koreja, Vijetnam) uglavnom imaju monopol u oblasti vanjske trgovine. Trgovina i vanjskotrgovinska politika zahtijevaju sasvim novi pristup unutar tranzicijskih ekonomija, novi pristup razvoju i funkcioniranju. To znači modernu i strukturno prilagođenu trgovinu koja će imati ključnu ulogu u tržišnoj privredi, ali će regulativna uloga države u analiziranoj oblasti biti poželjna

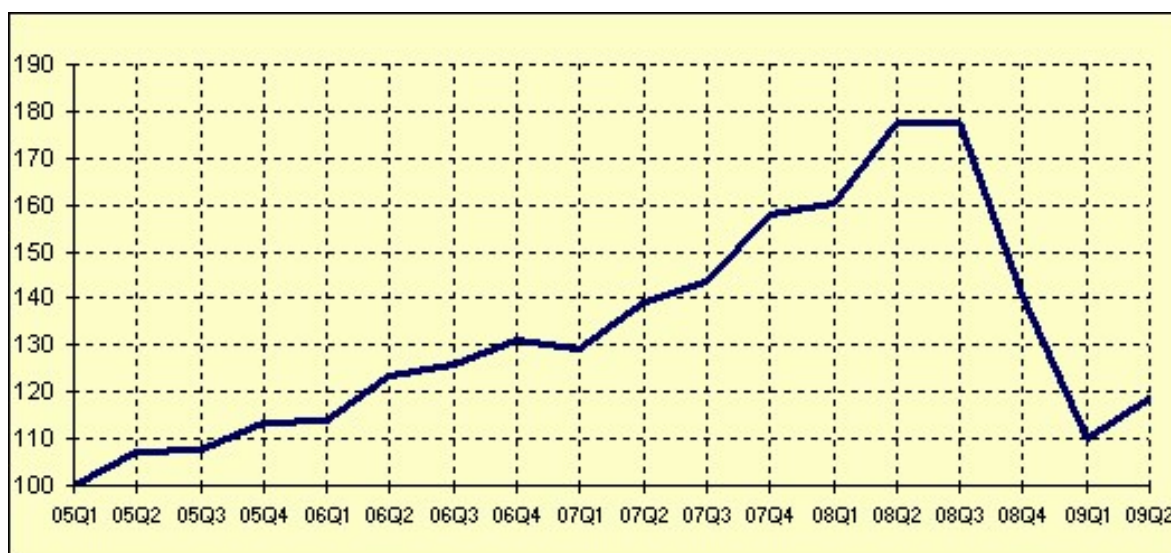
⁸ Grgić M. i Bilas V., *Međunarodna ekonomija*, Lares plus, Zagreb, 2008, str. 567.

⁹ Kaluđerović, J., *Da li intervencionizam u kriznim vremenima ima alternative*, zbornik radova s naučnog skupa (Anti)liberalizam i ekonomija, str. 252-259, Institut društvenih nauka, Beograd, 2014, str. 253.

i, vjerovatno, neophodna. Trgovinska politika svojim mjerama i aktivnostima osigurava tradicionalnoj trgovini put ka savremenom funkcioniranju.

Zbog većih i značajnijih efekata koji se postižu primjenom mjera monetarne i fiskalne politike, vanjskotrgovinska politika nije korištena u cilju ublažavanja negativnih posljedica ekonomske krize (barem ne direktno). Obično se tokom kriznog perioda, što je i ovaj put urađeno, usvajaju određene protekcionističke mjere u vidu (ne)carinskih barijera, što usporava oporavak od krize i potvrđuje činjenicu da protekcionizam nije dobra mjera za izlazak iz krize.

Značajan indikator svjetske ekonomske krize svakako je pad svjetskog izvoza koji se desio tokom 2008, što je vidljivo i na sljedećem grafikonu. Evidentan je dramatičan pad ukupnog svjetskog izvoza tokom trećeg i četvrtog kvartala 2008. i lagani oporavak početkom prvog kvartala 2009.

(Izvor: Jaćimović D., Bjelić P. i Marković I., "Uticaj svetske ekonomske krize na međunarodne investicione i trgovinske tokove u regionu Zapadnog Balkana", *Ekonomске teme*, 51 (1), Ekonomski fakultet u Nišu, 2013, str 1-20; prema: WTO)

4. Pravila ekonomske politike

Ekonomска politika mora biti zasnovana na pravilima, što znači da kreatori politike unaprijed moraju najaviti kakvu će politiku voditi u određenim situacijama i obavezati se da će to zaista i činiti. Argumenti u prilog pravila proistječu iz nepovjerenja u političare jer su oni nekompetentni i pristrasni, ali i zbog toga što se njihovi interesi ne poklapaju s interesima društva.¹¹

10 Jaćimović D., Bjelić P. i Marković I., *Uticaj svetske ekonomske krize na međunarodne investicione i trgovinske tokove u regionu Zapadnog Balkana*, *Ekonomске teme*, 51 (1), str. 1-20, Ekonomski fakultet u Nišu, 2013, str. 2.

11 Jakšić, M., *Svetska ekonomska kriza – izazov za makroekonomsku teoriju*, Savetovanje: Svetska ekonomska kriza i ekonomska politika Srbije u 2009. godini, Beograd, 2009.

Postoji mišljenje da vladu koja nije spremna na vremenski konzistentnu politiku moraju obavezivati pravila ekonomske politike, u čijem je središtu jedinstveno *pravilo monetarnog rasta*, koje se realizira na sljedeće načine:¹²

1. pravilo konstantne stope rasta novca;
2. ciljni – targetirani rast nominalnog BDP-a;
3. ciljna – targetirana stopa inflacije;
4. Taylorovo pravilo: nominalna kamata mora nadmašiti uvećanu inflaciju, što znači da raste realna kamata i kamata mora padati kad je proizvodnja ispod normalne i rasti kad je iznad normalne.

Pojedini su istaknuli ekonomisti u kapitalističkom društvu naglašavali da je borba protiv inflacije ogroman trošak za društvo. Prema njihovom mišljenju, taj se trošak ispoljava u obliku visoke stope nezaposlenosti, smanjenja obima proizvodnje, nižeg profita i nedovoljne akumulacije kapitala.

Friedman je jednom prilikom izjavio, iako je po prirodi bio optimističan i “zaljubljenik” u kapitalizam, sljedeće: “Pojedinci moraju shvatiti da nema savršene, bezbolne alternative, nego samo izbor između rđavih opcija”.¹³

Tokom krize, posebno onih jačeg intenziteta, zadatak stabilizacije privrede postaje sve kompleksniji, što izaziva kreiranje novih mjera neophodnih za pokušaj ublažavanja negativnog djelovanja krize. U borbi protiv inflacije, kao redovne pojave, i ekonomske krize propušteno vrijeme predstavlja također značajan društveni trošak.

Nosioci ekonomske politike odgovorni su za realizaciju postavljenih ciljeva ekonomske politike koji su u krugu njihove nadležnosti.

Arnold Harberger je 1984. definirao 12 pravila za uspješno i efikasno vođenje ekonomske politike:¹⁴

1. izbjeći slabu tehniku u ekonomskoj politici
2. kontrolirati budžet na adekvatan način
3. držati inflatorne pritiske pod adekvatnom kontrolom
4. koristiti prednosti međunarodne trgovine
5. imati u vidu da su neki tipovi trgovinskih restrikcija gori od drugih
6. kad dođe do pretjeranog korištenja uvoznih restrikcija čije je smanjenje politički nemoguće, napasti ih indirektno povećanjem izvoznih podsticaja
7. napraviti poreski sistem jednostavnim za upravljanje i što je više moguće neutralnim
8. zapamtiti da se teško mogu naći opravdanja za kvote, licence i slična kvantitativna ograničenja

¹² Ibid..

¹³ Pjanić Z., *Anatomija krize I* izdanje, Ekonomika, Beograd, 1987, str. 94.

¹⁴ Đurić, M. D., *Uslovi za uspešnu ekonomsku politiku*, Poslovna politika, god. 27, br. 11-12, Beograd, 1998, str. 32-36.

9. koristiti kontrolu cijena i nadnica rijetko ili je uopće i ne koristiti
10. imati više tehnički nego ideološki stav prema problemima javnog sektora
11. napraviti jasnu i definiranu liniju razdvajanja između javnog i privatnog sektora
12. ne precjenjivati devizni kurs.

Navedena pravila u stručnoj literaturi smatraju se sveobuhvatnim i mogu biti od velike koristi kreatorima ekonomske politike ako ih pravilno primjenjuju. Jasno je da sve preporuke ne mogu biti korištene u isto vrijeme i da trenutna situacija diktira sam izbor preporuka koje bi trebale biti primijenjene. Važno je, također, i koja je zemlja u pitanju jer ne odgovara svima isti set pravila. Sva su pravila važna, s tim da situacija diktira njihov manji ili veći značaj i primjenu. Veću pažnju treba posvetiti budžetu, inflaciji, deviznom kursu, međunarodnoj trgovini, poreskom sistemu i tehnikama unutar ekonomske politike zato što to može osigurati veću stabilnost sistema.

5. Kriza i antikrizna politika

Globalni ekonomski poremećaji, prouzročeni finansijskom krizom, prelili su se po domino-sistemu na realni sektor i izazvali dramatičan pad privrednih aktivnosti. Posebno su bile ugrožene postsocijalističke tranzicijske zemlje, u kojima su spojeni negativni krizni faktori i godinama akumulirani lokalni privredni problemi, koji su prije svega rezultat neadekvatne ekonomske politike. Pogrešna ekonomska politika doprinijela je formiranju specifičnog kriznog tranzicijskog modela¹⁵ “D”, koji čine “deformacija, deficit, deregulacija, dezinvesticije, dominacija, diskriminacija, destabilizacija, destruktivnost”. Ekonomska politika manje razvijenih postsocijalističkih zemalja borila se s odnosom globalnog i nacionalnog i prije dolaska globalne ekonomske krize. Savremena kriza i jest najbolji pokazatelj složenosti navedenih odnosa. Globalni utjecaj očitovao se kroz određene oblike ekonomske pomoći i direktna strana ulaganja. Odnos nacionalnog i globalnog nivoa utječe na definiranje transparentne i efikasne antikrizne ekonomske politike, kao i na stvaranje uvjeta za što “lakši” izlazak iz krize.

Kreatori ekonomske politike, koji pokušavaju ublažiti negativna djelovanja savremene krize, nastojali su izbjeći greške koje su učinili kreatori politike tokom Velike depresije. Tako je uslijedila ekspanzivna fiskalna politika u vidu poreskih olakšica s ciljem povećanja raspoloživog dohotka stanovništva i potrošnje, odnosno agregatne tražnje, kao i poreskih olakšica za investitore. Stabilnost cijena, kao primarni cilj neoliberalne ekonomske politike, dopunjen je rješavanjem

15 Drašković V., Drašković M., *Antikrizna ekonomska politika i inovaciono-institucionalni model privrednog rasta*, Ekonomija/Economics, 16(2), str. 611-626, Zagreb, 2009, str. 615.

problema nezaposlenosti i siromaštva, koji su s produbljivanjem krize postajali sve izraženiji.

Prevladavanje posljedica krize ovisi o pravilnom izboru mjera antikrizne politike, koje bi trebale biti usmjerene na eliminiranje ograničenja privrednog rasta i razvoja. Treba naglasiti da je nemoguće unificirati spisak spomenutih mjera, odnosno primijeniti iste mjere s istim uspjehom u bilo kojoj nacionalnoj ekonomiji. Svaka zemlja ima svoje specifičnosti i određeni nivo ekonomskog razvoja, čemu se i trebaju prilagoditi mjere antikrizne ekonomske politike.

“Svaka racionalna i konzistentna ekonomska politika mora biti zasnovana na primjeni odbrambenih i beskompromisnih mjera, koje će prioritetno uvažavati dosadašnje greške, ekološka ograničenja i socijalne zahtjeve.” U svakom slučaju mora forsirati primjenu inovacija u oblastima kao što su: tehnologija, organizacija, politički, ekonomski i socijalni odnosi, štednja i efikasna alokacija resursa.¹⁶

Posebna pažnja posvećuje se institucionalnim inovacijama jer samo one mogu eliminirati “tržišna ograničenja, aktivirati nedostajuće kontrolne državne i druge mehanizme, vladavinu prava, ekonomske slobode i povećati efikasnost instrumenata ekonomske politike”.¹⁷

Veliki broj ekonomista je smatrao da su rezultati koje je postizala ekonomska politika u doba savremene krize prilično loši. Unatoč smanjenju javne potrošnje i rastu nezaposlenosti, javni dugovi su se povećavali, odnosno kretali uzlaznom putanjom što potvrđuje i sljedeća tabela.

Tabela 1: Udio javnog duga u odnosu na BDP (%) u periodu između 2007. i 2013.

Država	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Grčka	107	113	129	145	165	171	182
Italija	103	106	116	119	120	126	128
Portugal	68	72	83	93	108	119	124
Španija	36	40	54	61	69	91	97
Island	29	70	88	93	99	94	90
Irska	25	44	65	92	106	118	119

(Izvor: Katić, N., *Svetska ekonomska kriza – stvarnost, mitovi i pouke*, 2013; www.standard.rs)

Tabela govori da politika “stezanja kaiša” nije dala željene rezultate i da je javni dug zemalja koje su bile u grupi najugroženijih u porastu. Kao primjer nam može poslužiti Grčka, gdje je došlo do stezanja kaiša, kao i otpisa dijela duga, ali dug je rastao, unatoč svemu. Ovdje se javlja problem fiskalnog multiplikatora, za koji se mislilo na početku krize da iznosi 0,5. To znači da bi smanjenje učešća javne potrošnje u BDP-u za 1% dovelo do pada BDP-a za 0,5%. Ovo bi u konačnici dovelo do smanjenja visine javnog duga. Međutim, ovu tvrdnju pobija stalni rast javnog duga.

¹⁶ Ibid., str. 616.

¹⁷ Ibid., str. 618.

5.1. Mjere ekonomske politike u uvjetima globalne ekonomske krize iz 2008. godine

Ekonomska politika predstavlja sve akcije države i njene vlade koje utječu na ekonomiju s ciljem otklanjanja inflacije i nezaposlenosti. Može biti ekspanzivna i restriktivna, ali bez obzira na to kakva je, njen osnovni cilj ostaje minimiziranje fluktuacija ključnih ekonomskih indikatora, zbog čega joj se dodjeljuje i naziv *stabilizacijska politika*. Država uvijek nastoji, ili nam se tako čini, kreirati ekonomsku politiku koja će omogućiti optimalnu kombinaciju proizvodnje, zaposlenosti i inflacije. Postizanje ovih ciljeva traži primjenu odgovarajućih instrumenata ekonomske politike.

Postoje tri tipa ekonomske politike:¹⁸

- direktna kontrola (oslanja se na neposrednu državnu zakonsku regulativu)
- kejnzijanska fiskalna politika (počiva na regulaciji tržišta dobara)
- monetaristička monetarna politika (oslanja se na regulaciju tržišta novca).

Ekonomska politika će, čak i kad djeluje loše, uvijek krenuti s nekim mjerama i koracima jer to javnost od nje i očekuje.

Kad se javi kriza, makar to bilo zbog greške samo jednog ekonomskog subjekta ili njih nekoliko, pogodit će nesumnjivo veliki broj ekonomskih subjekata, čak i onih najuspješnijih. Savremena kriza iz 2008. godine krenula je iz finansijskog sektora i prelila se u realni sektor, unutar kojeg se širila poput vatrene stihije i doticala druge, uže definirane sektore. Dakle, realni sektor, bez obzira na to što nije generator krize, nije mogao ostati netaknut globalnom kizom i njenim mnogobrojnim posljedicama.

Ekonomska politika jako je poželjna i zbog potrebe obnove povjerenja i ona uopće ne bi smjela poslužiti za jednokratnu upotrebu nego bi trebala biti trajnog karaktera.

Ekonomska politika važna je kao oslonac i zbog podizanja kvaliteta u vremenu, prvenstveno zahvaljujući sve većem razvoju nauke. U normalnim okolnostima prostor za ekonomska i politička uplitanja u tržišno poslovanje mnogo je manji nego što je to slučaj u kriznim vremenima.¹⁹

Dakle, u periodima bez poslovnih fluktuacija državi se i ne ostavlja mnogo prostora u privredi i zbog toga bi bilo nepovoljno kad bi država iskoristila krizu za neko ozbiljnije miješanje u regulacione privredne tokove. Međutim, tokom kriznih perioda i najlošije ekonomsko-političke mjere mogu vratiti poslovni optimizam i “udahnuti život” potonulim tržišnim učesnicima.

¹⁸ Jakšić, M. i Prašćević, A., *Makroekonomska analiza*, 2. izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006., str. 85.

¹⁹ Madžar, Lj., *Kriza, tržište i ekonomska politika*, zbornik radova: Tranzicija u Srbiji i globalna ekonomska kriza, str. 157-213, Beograd, 2009., str. 197.

Poznato je da u vrijeme krize preduzetnici smanjuju investicije zbog straha od bankrota i dijele otkaze kako bi smanjili troškove, što uzrokuje nezaposlenost i smanjenje privatne potrošnje i kupovne moći. Ako i postoji neki samoregulatorni tržišni mehanizam, ekonomiji bi sigurno bilo potrebno puno vremena da se stabilizira, a još više da počne rasti. Nijedna zemlja ne može čekati toliko dugo, što traži definiranje snažne i efikasne anticikličke politike od strane države, koja će se voditi primjenom fiskalnih i monetarnih varijabli.

5.2. Interakcija monetarne i fiskalne politike

Kada se govori o problemu recesije i rješavanju istog, treba spomenuti da je Keynes pridavao veći značaj fiskalnoj u odnosu na monetarnu politiku. Dakle, bio je zagovornik korištenja fiskalnih mjera u cilju otklanjanja recesionih poteškoća. Fiskalna politika može brže i efikasnije djelovati na bruto domaći proizvod jer direktno utječe na tražnju, dok monetarna politika dosta slabije može djelovati preko kamatne stope na potražnju i domaći proizvod.

Friedman, kao pobornik monetarne politike, je na sve naprijed navedeno stavio veliki upitnik. Zajedno s A. Schwartz temeljito je preispitao dokaze upućene monetarnoj politici u SAD-u tokom jednog stoljeća. Zaključak je bio da je monetarna politika bila jako moćna i da su promjene u proizvodnji mogle biti objašnjene novčanim promjenama. Uslijedila je rasprava o učincima fiskalne i monetarne politike da bi na kraju bio postignut konsenzus da su obje imale određene efekte i da ih je u praksi, za postizanje željenih učinaka, najbolje kombinirati.

Postoji težnja da koordinacija monetarne i fiskalne politike bude optimalna mada je elemente koordinacije zaista teško utvrditi jer su ovisni o konkretnoj privrednoj situaciji i prioritetnim ciljevima. Praksa ima određene spoznaje o kombinaciji djelovanja dvije navedene makroekonomske politike, što se može iskazati na sljedeći način:

- fiskalna politika efikasnije djeluje na reguliranje nivoa potrošnje nego investicija, zbog čega se njeni instrumenti koriste za postizanje stabilizacije, dok je na drugoj strani monetarna politika efikasnija u ostvarivanju veće stope privrednog rasta;
- fiskalna politika pruža “pomoć” u reguliranju nivoa i strukture finalne potrošnje, cijena i zaposlenosti, dok monetarna politika služi za održavanje ravnoteže bilansa plaćanja;
- fiskalna politika djelotvornija je u suzbijanju depresije kad ima ekspanzivni karakter, a monetarno-kreditna politika je efikasnija u suzbijanju inflatornog buma ukoliko ima restriktivan karakter.²⁰

20 Vukadin E., *Ekonomika politika*, IV izdanje, Pravni fakultet Univerziteta, Beograd, 2009, str. 155-156.

Država koja uspije osigurati efikasnu monetarnu i fiskalnu politiku snažna je i stabilna država. Međutim, teško je u današnjim uvjetima postići i održati monetarnu i fiskalnu stabilizaciju. Ovo je pitanje prilično kompleksno, zbog čega mu se u ekonomskoj nauci ostavlja mnogo prostora. Svaka zemlja ima svoje specifičnosti i zato je teško pronaći model koji bi omogućio postizanje visokog nivoa monetarne i fiskalne stabilnosti. Monetarne i fiskalne stabilizacijske mjere ekonomske politike mogu u znatnoj mjeri utjecati na ekonomski rast i razvoj, kao i oporavak ekonomije pogođene krizom. Vlade zemalja koje provode navedene mjere moraju ih stalno kontrolirati i osigurati njihovu jednostavniju i uspješniju realizaciju. Uspostavljanje monetarne i fiskalne stabilizacije veoma je teško i neizvjesno pitanje.

Postavlja se pitanje da li je ostvareni inicijalni napredak, nakon krize iz 2008. godine, bio predznak snažnog oporavka ili se za nekoliko godina može ponovo očekivati recesija, kad ekspanzivna monetarna i fiskalna politika posustanu, a privatna tražnja izgubi zamah.²¹ Ekonomista Roubini, koji je predvidio savremenu krizu, najavljuje da je svijet na pragu nove recesije na koju sigurno neće lako moći „odgovoriti“.

Kriza je u velikoj mjeri narušila povjerenje u “laissez-faire” stil ekonomske politike. Ubrzo nakon izbijanja krize sve vlade unutar EU i većina vlada razvijenih zemalja svijeta razvile su širok spektar fiskalnih i monetarnih mjera kako bi pokušale ublažiti ili zaustaviti recesiju i njene negativne posljedice, kao i inicirati novi ciklus ekonomskog rasta. Klasična i neoklasična objašnjenja krize ustupila su mjesto kejnzijanskom pristupu, koji je pokušao naći rješenje za izlazak iz krize.²²

Prvenstvo koje se daje stabilizaciji cijena u praksi na području Evropske unije znači napuštanje politika koje nastoje održati puno korištenje resursa u ekonomiji. Izraženo je u mjeri da budžetska politika, umjesto da ublažava epizode recesije i nezaposlenosti, neprestanim smanjivanjem izdataka zapravo ih pogoršava.

Svojom snagom i brzinom prelijevanja savremena kriza iznenadila je kreatore ekonomske politike, koji su morali upotrijebiti sve raspoložive instrumente monetarne, ali isto tako i fiskalne politike kako bi ublažili njene posljedice i negativne trendove u svjetskoj privredi.

21 Jovanović Gavrilović, B., *Svetska ekonomska kriza i perspektive održivog rasta*, Ekonomski horizonti, god. 11, br. 2, str. 19-31, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2009, str. 24.

22 Novotny, D., *Promjena paradigme u vođenju ekonomske politike*, Ekonomija/Economics, 18 (2), str. 313-328, Zagreb, 2011, str. 316 (prema: Davidson, P., 2009).

Zaključak

Izrada efikasne antikrizne ekonomske politike zahtijeva pravilnu i pravovremenu identifikaciju problema i kriznih procesa, formuliranje njihovog praćenja, definiranje potrebnih mjera i instrumenata i potreba novog razvojnog pristupa.

Jako je važno u kriznim vremenima, isto kao i u normalnim okolnostima, imati adekvatne mjere ekonomske politike koje će imati snagu da potaknu ekonomski rast i razvoj. Svaka nacionalna ekonomija mora pokušati kreirati ekonomsku politiku koja će osigurati optimalne vrijednosti ključnih makroekonomskih varijabli. Podijeljena su mišljenja o tome koja je politika djelotvornija u slučaju krize – monetarna ili fiskalna, ali jako je važno primijeniti odgovarajuću mjeru u određenom trenutku i pokušati naći “adekvatan” spoj navedenih politika. Kratkoročne mjere za poboljšanje stanja u ekonomiji uključuju ekspanzivne mjere fiskalne i monetarne politike koje služe kao mehanizmi stabilizacije u periodu krize. Brojna novija istraživanja pokazuju kako su fiskalne mjere djelotvornije od monetarnih. Vlade mnogih zemalja su na početku savremene krize, koristeći teorijske i empirijske spoznaje, primijenile različite pakete fiskalnih poticaja u cilju zaustavljanja recesije i pospješivanja ekonomskog rasta

Pogrešna procjena situacije može dovesti do upotrebe neadekvatnih mjera monetarne, fiskalne ili neke druge politike, a time i do pogoršanja ionako lošeg stanja.

Postoji težnja da koordinacija monetarne i fiskalne politike bude optimalna mada je elemente koordinacije zaista teško utvrditi jer su ovisni o konkretnoj privrednoj situaciji i prioritetnim ciljevima. Najvažnije je, svakako, da ekonomska politika reaguje na vrijeme i da primijeni adekvatne instrumente u slučaju konjuktturnih kretanja u ekonomiji.

Literatura:

1. Dimitrijević B., *Ekonomska politika: teorija i analiza*, I izdanje, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2007.
2. Drašković V., Drašković M., *Antikrizna ekonomska politika i inovaciono-institucionalni model privrednog rasta*, Ekonomija/Economics, 16(2), str. 611-626, Zagreb, 2009.
3. Đurić, M. D., *Uslovi za uspešnu ekonomsku politiku*, Poslovna politika, god. 27, br. 11-12, Beograd, 1998.
4. Grgić M. i Bilas V., *Međunarodna ekonomija*, Lares plus, Zagreb, 2008.
5. Jaćimović D., Bjelić P. i Marković I., *Uticaj svetske ekonomske krize na međunarodne investicione i trgovinske tokove u regionu Zapadnog Balkana*, Ekonomske teme, 51 (1), str. 1-20, Ekonomski fakultet u Nišu, 2013.
6. Jakšić, M., *Svetska ekonomska kriza – izazov za makroekonomsku teoriju*, Savetovanje: Svetska ekonomska kriza i ekonomska politika Srbije u 2009. godini, Beograd, 2009.
7. Jakšić, M. i Praščević, A., *Makroekonomska analiza*, 2. izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006.
8. Jovanović Gavrilović, B., *Svetska ekonomska kriza i perspektive održivog rasta*, Ekonomski horizonti, god. 11, br. 2, str. 19-31, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2009.
9. Kaluđerović, J., *Da li intervencionizam u kriznim vremenima ima alternative*, zbornik radova s naučnog skupa (Anti)liberalizam i ekonomija, str. 252-259, Institut društvenih nauka, Beograd, 2014, str.
10. Katić, N., *Svetska ekonomska kriza - stvarnost, mitovi i pouke*, 2013; dostupno na [http://: www.standard.rs](http://www.standard.rs)
11. Novotny, D., *Promjena paradigme u vođenju ekonomske politike*, Ekonomija/Economics, 18 (2), str. 313-328, Zagreb, 2011.
12. Madžar, Lj., *Kriza, tržište i ekonomska politika*, zbornik radova: Tranzicija u Srbiji i globalna ekonomska kriza, str. 157-213, Beograd, 2009.
13. Pjanić Z., *Anatomija krize* I izdanje, Ekonomika, Beograd, 1987.
14. Praščević, A., *Monetarna politika i ekonomske recesije – ciljevi, instrumenti i efekti*, Ekonomske teme, god. XLIX, br. 2, str. 153-174, Niš, 2011.
15. Vukadin E., *Ekonomska politika*, IV izdanje, Pravni fakultet Univerziteta, Beograd, 2009.

Nerma Čolaković – Prguda, Ph.D., Assistant Professor

Faculty of Law, “Džemal Bijedić” University of Mostar

ECONOMIC CRISIS AND INSTRUMENTS OF ECONOMIC POLICY

Summary: The main goal of economic policy, which is often called, stabilization policy is to minimize the fluctuation of key economic indicators. In period of crisis, space for economic interference in market operations is much greater than in normal circumstances. This means that in periods without business fluctuations, the state does not have a significant influence in the economy. However, during the crisis periods even the worst economic and political measures can revive business optimism and the economy.

The paper will present the relationship between the economic crisis and the most important policies within the economic policy, which are monetary and fiscal policy, as well as their interaction. The relationship between the crisis and foreign trade policy, as well as the concrete measures of anti-crisis policy, will be presented also, with particular reference to the contemporary crisis of 2008.

The author, through the paper, will point out the fact that overcoming the consequences of the crisis depends on the correct choice of anti-crisis policy measures, which is most often a combination of monetary and fiscal measures. It is impossible to apply the same measures with the same success in any national economy because each country has its own specificities, and the measures of anti-crisis economic policy need to be customized to it.

Key words: economic crisis, economic policy, monetary policy, fiscal policy, anticrisis policy.